

Πειραικό Ορόσημο

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
«ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ»

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2007
ΤΕΥΧΟΣ 21

“ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ: 5702

Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου
 “ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ
 ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ & ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ”
 Αλκιβιάδου 229, 185 36 Πειραιάς

Τηλ.: 210-42.88.018 - Τηλ. & Φαξ 210-42.88.017

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΡΟΕΔΡΟΣ
 Δερβενακίων 24, 185 45 Πειραιάς, Τηλ. 210-4060000

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ANNA ΠΑΤΕΣΤΗ

ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

(Ακτή Μουτσοπούλου 44, 185 36 Πειραιάς Τηλ.: 210-4533435)

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΟΥΡΟΥΣΙΑΣ

Κολοκοτρώνη 144, 185 36 ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΤΗΛ.: 210-41 82 591, 210-4537521, Φαξ: 210-45 32 911

Διανέμεται ΔΩΡΕΑΝ

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή (ολική, μερική, περιληπτική, κατά παράφραση ή διασκευή απόδοσης) του περιεχομένου του περιοδικού με οποιονδήποτε τρόπο (μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογραφήσεως ή άλλο), χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη.

Τα ενυπόγραφα άρθρα δεν εκφράζουν υποχρεωτικά τις απόψεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ
Α΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ
Β΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΡΤΕΜΑΚΗΣ
Γ΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ANNA ΠΑΤΕΣΤΗ
ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ	ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ-ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΟΥΤΑΣ
ΟΙΚΟΝ. ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ:	ΑΡΧΟΝΤΟΥΛΑ ΑΝΔΡΕΑΔΗ
ΥΠΕΥΘ. ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ	
& ΔΗΜΟΣ. ΣΧΕΣΕΩΝ:	ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΥΠΑΡΙΣΣΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ:	ΜΙΧΑΗΛΣ ΒΛΑΜΟΣ
	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΑΡΑΚΑΗΣ
	ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΜΠΟΥΔΙΕΡΗ
	ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

Ετήσιες συνδρομές Μελών και πάσης φύσεως έκτακτες οικονομικές εισφορές Μελών και Φίλων του Συλλόγου μπορούν να κατατεθούν και στο Λογαριασμό 071/296045-13 της Εθνικής Τράπεζας

ΕΞΩΦΥΛΛΟ:

*Ο χώρος του αρχαίου θεάτρου του Πειραιά
 με το στέγαστρο, με το οποίο δημιουργήθηκε
 ένα υπαίθριο Μουσείο.*

ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΑΠΩΛΕΙΑ

ΠΟΣΤΗΡΙΧΘΗΚΕ, μεταξύ άλλων, η άποψη ότι ο αείμνηστος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χριστόδουλος (1939-2008) “υπήρξε περισσότερο ηγέτης και λιγότερο παπάς, περισσότερο πολιτικός και καθόλου καλόγερος...”. Και “εξέφρασε τον καιρό, τουλάχιστον όπως τον ερμήνευσε ο ίδιος...”. (Ν.Γ. Ξυδάκης, “Καθημερινή” 3.2.08). Η άποψη αυτή ίσως, ως ένα σημείο, ευσταθεί. Ο αείμνηστος Ιεράρχης συνέλαβε, πράγματι, το “πνεύμα” των καιρών. Και συνειδητοποιήσε, περισσότερο ίσως από κάθε άλλον, την ανάγκη του λαού μας σ’ αυτούς τους δύσκολους, πράγματι, καιρούς για κάποιο στήριγμα. Γι’ αυτό και έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην ηγετική αποστολή του, όχι μόνον στην εκκλησία αλλά και στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο. Ο λαός αποδέχθηκε αυτό το ηγετικό “πρότυπο”, όπως έδειξε το καθολικό πένθος και η μοναδική στα χρονικά προσέλευση, κατά χιλιάδες, των Ελλήνων στη Μητρόπολη των Αθηνών για το ύστατο “χαίρε”. Ο λαός θρηνούσε κυρίως ένα μεγάλο ηγέτη. Για την Εκκλησία. Και, τηρουμένων κάποιων αναλογιών, και για το Έθνος. Κι ας μην ξεχνάμε ότι στις μέρες μας είναι ιδιαίτερα αισθητή η έλλειψη μεγάλων ηγετών στον χώρο της πολιτικής - και ευρύτερα - της δημόσιας ζωής της χώρας.

• “ΜΙΑ εποχή στη μεταπολεμική ιστορία της Ελλάδος - τονίζει ο Κώστας Ιορδανίδης, σε άρθρο του στην “Καθημερινή” (3.2.2008) - η πλέον ενδιαφέρουσα, ουσιαστική και ταραχώδης - έκλεισε με τον θάνατο του Αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου, που αγαπήθηκε από το ποίμνιό του όσο κανείς άλλος από τους προκατόχους του τις τελευταίες δεκαετίες - διότι πολύ αγάπησε και ο ίδιος - και πολεμήθηκε ενίοτε αδυσώπητα από εκκλησιαστικούς και ανώτατους πολιτικούς παράγοντες της χώρας. Έβγαλε ο Χριστόδουλος την Εκκλησία από το περιθώριο και τη νωχελική αδράνεια, κατέστησε τους πιστούς, πολίτες ενεργούς, και εξέφρασε με σπάνια αγωνιστικότητα το φρόνημα των Ορθόδοξων Χριστιανών της χώρας. Δεν είναι, συνεπώς, παράξενο ότι προκάλεσε - εξ αφορμής του θέματος των ταυτοτήτων - την εχθρότητα των πολιτικών κρατούντων (...). Και συνεχίζει ο Κ. Ιορδανίδης, στο άρθρο του αυτό, που είναι ίσως από τα πιο εύστοχα, που είδαν το φως της δημοσιότητας, αμέσως μετά τον θάνατο του Χριστόδουλου: “Προσπάθησε να βγάλει ο Χριστόδουλος την Εκκλησία από την απομόνωσή της, να την φέρει στο επίκεντρο του κόσμου της Ορθοδοξίας. Στο πρόσωπό του ετίμησαν την Εκκλησία της Ελλάδος ο Πατριάρχης της Μόσχας, της Ρουμανίας, οι Ορθόδοξες Εκκλησίες της Γεωργίας, της Πολωνίας. Η επίσκεψη του Πάπα Ιωάννη Παύλου II στην Αθήνα εγκαινίασε μια νέα σχέση της Ελληνορθόδοξης Εκκλησίας με το Βατικανό, την οποία, διακριτικά αλλά ουσιαστικότερα προώθησε ο Χριστόδουλος - παρά τη σιωπηρή πλην όμως σαφή δυσφορία μερικών ιεραρχών - ακόμη και όταν ασθένησε βαριά...”.

• ΗΤΑΝ φυσικό αυτά τα τολμηρά - για πολλούς - “ανοίγματα” να ενοχλήσουν το ελληνικό εκκλησιαστικό και πολιτικό “κατεστημένο”, που έσπευσε να εκμεταλλευθεί - συνεργούντων και ορισμένων ΜΜΕ - κάποιες ατυχείς ίσως πρωτοβουλίες του, με διάφορα προσχήματα αλλά με σαφή “πρόθεση την αποδόμηση της επιρροής της Εκκλησίας στην ελληνική κοινωνία”, που είχε διασφαλίσει ο Χριστόδουλος. Λάθη, ασφαλώς, έκανε - και αλίμονο αν δεν είχε κάνει (εφόσον αποφεύγουν τα λάθη μόνον εκείνοι που δεν κάνουν τίποτε...). Αλλά εκείνο που μετράει, στον τελικό απολογισμό, είναι η αποτίμηση των επιτευγμάτων του, που δεν ήταν λίγα. Και κυρίως το γεγονός ότι ο Χριστόδουλος - όπως παρατηρεί, κλείνοντας το άρθρο του ο Κ. Ιορδανίδης - “επιχείρησε ριζοσπαστική αλλαγή του ύφους της Εκκλησίας της Ελλάδος, σε μια εποχή που βασικά στοιχεία της ιδιοσυστασίας του έθνους και παραδοσιακές δομές της κοινωνίας αποδομούνται συστηματικώς: ήταν λογικό να προκληθούν εντονότερες αντιδράσεις, που ο αποδημήσας Ιεράρχης αντιμετώπισε με γενναϊότητα. Όπως με καρτερία αντιμετώπισε και τη μακρά δοκιμασία της ασθένειάς του. Διάδοχος θα υπάρξει την Πέμπτη” - όχι άλλος Χριστόδουλος”.

• ΑΣ ευχηθούμε ότι η τελευταία αρνητική πρόβλεψη δεν θα επαληθευτεί. Και η διαδοχή θα είναι επάξια, ώστε να συνεχιστεί απρόσκοπτα το έργο του μεγάλου Ιεράρχη, που πέρασε πια στην ιστορία, η οποία και οριστικά θα τον κρίνει.

Γ.Χ.-ς

Η ΑΠΟΨΗ ΜΑΣ

Προχωράμε μπροστά

ΓΙΑΝΝΗ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ
Προέδρου "Συλλόγου Φίλων
Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά"

Οταν πήραμε την πρωτοβουλία να ιδρύσουμε τον "Σύλλογο Φίλων του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά" είχαμε επίγνωση των δυσκολιών για την υλοποίηση του κεντρικού μας στόχου: Της ανάδειξης και αξιοποίησης του αρχαιο-

λογικού πλούτου της πόλης μας. Όμως ξεκινήσαμε με όνειρα και οράματα για την πολιτιστική αναγέννηση του Πειραιά.

Νιώσαμε την ανάγκη ως πολίτες να αντιδράσουμε απέναντι στη φθορά, στην ιστορική απαξίωση, στην κοινωνική αδιαφορία. Να παρέμβουμε ως ενεργοί πολίτες, στηρίζοντας την Αρχαιολογική Υπηρεσία στο έργο της, ξεπερνώντας γραφειοκρατικές αγκυλώσεις, μικροσυμφέροντα και την τάση της αδράνειας.

Με σχέδιο και μεθοδικότητα και με την ανάληψη συγκεκριμένων πρωτοβουλιών επιδιώξαμε να βγάλουμε από την αφάνεια αρχαιολογικά ζητήματα που σχετίζονται με την ιστορία αυτής της πόλης, την ταυτότητά της, το παρόν και το μέλλον της.

Προσπαθήσαμε να δημιουργήσουμε μια ευρύτερη κίνηση πολιτών, να ζηηνήσουμε το ενδιαφέρον, να ταράξουμε τα "λινάζοντα νερά" και να κάνουμε κοινωνούς ευρύτερες δυνάμεις μ' αυτά τα θέματα. Δεν λέμε ότι είμαστε απόλυτα ικανοποιημένοι από τους ρυθμούς που προχωρούν ορισμένοι στόχοι. Όμως αν ριζούμε μια ματιά προς τα πίσω θα διαπιστώσουμε ότι ο Σύλλογός μας με τις παρεμβάσεις του κατάφερε σημαντικά πράγματα: Πάντα σε συνεργασία με την Αρχαιολογική Υπηρεσία αναστηλώθηκε η Ηετιώνεια Πύλη με τους κυκλικούς πύργους, επισκευάσθηκε και οργανώθηκε καλύτερα το Αρχαιολογικό Μουσείο, εκδόθηκε διαφημιστικό και εκπαιδευτικό υλικό, γυρίστηκε ταινία - ντοκυμαντέρ, έγιναν συναυλίες και εκδηλώσεις με τη συμμετοχή πλήθους κόσμου, κινητο-

ποιήθηκαν χορηγοί, δημιουργήθηκε το υπαίθριο Μουσείο, εκπονήθηκαν μελέτες για την ανάδειξη του Κονώνειου τείχους και για τη δημιουργία του Αρχαιολογικού Πάρκου του Διπύλου στην είσοδο του Πειραιά.

Απαιτήθηκε, πολλή δουλειά, υπομονή και επιμονή, δεκάδες συσκέψεις με υπουργούς και άλλους αρμοδίους φορείς, με την τοπική αυτοδιοίκηση, με υπομνήματα και παραστάσεις, καθώς και συζήτηση, με επιστήμονες και ειδικούς για την υπέρβαση των δυσκολιών.

*Δεν θα σταματήσουμε αν δεν
αδοδαφωθεί και το τελευταίο
τετραγωνικό μέτρο
αρχαιολογικού χώρου, ώστε
να αδοδοθεί στον Πειραιά
ένα Αρχαιολογικό Πάρκο
αντάξιο της ιστορίας του*

Ήδη ένα μεγάλο τμήμα του αρχαιολογικού χώρου στη Γούβα του Βάβουλα έχει απελευθερωθεί και έχουν γίνει οι απαραίτητες ανασκαφές. Διαμορφώθηκε ένας μουσειακός χώρος στην οδό Πύλης, στον οποίο θα εκτεθούν σχέδια και αναπαραστάσεις του τοπίου στους αρχαίους χρόνους, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στους επισκέπτες να σχηματίσουν σαφέστερη εικόνα για τον Πειραιά της αρχαιότητας.

Αισθανόμαστε ικανοποίηση που ύστερα από πολλές προσπάθειες λύθηκαν όλα τα προβλήματα, (ιδιοκτησιακά, νομικά κ.α.) που αφορούν στο κτήριο της "Αντιφθιστικής Εταιρείας",

επί της οδού 34ου Συντάγματος Πεζικού. Πιθανώς όταν θα κυκλοφορήσει το "Πειραικό Ορόσημο" δεν θα υπάρχει το κτήριο στη θέση του. Αυτές τις μέρες προγραμματίζεται η κατεδάφισή του και η ενοποίησή του με τον ήδη αναδειχθέντα αρχαιολογικό χώρο.

Για να φθάσουμε ως εδώ χρειάστηκαν αρκετές προσπάθειες: Απευθυνθήκαμε στο Υπουργείο Υγείας - ιδιοκτήτη του κτηρίου - και πείσαμε για την ανάγκη της κατεδάφισής του. Επισκεφθήκαμε τη ΔΕΠΑΝΟΜ (εταιρεία του Δημοσίου για την ανέγερση Νοσοκομείων), όμως παρ' όλες τις καλές προθέσεις των διοικούντων τότε, δεν προχώρησε το θέμα απ' αυτή την οδό λόγω αναρμοδιότητας.

Καταλήξαμε έτσι στη "φόρμουλα" της παραχώρησης του κτηρίου από το Υπουργείο Υγείας στο Υπουργείο Πολιτισμού, μέσω της Κτηματικής Εταιρείας του Δημοσίου (ΚΕΔ).

Θεωρούμε την εξέλιξη αυτή ένα σημαντικό βήμα στο συνολικό εγχείρημα της διαμόρφωσης του Αρχαιολογικού Πάρκου. Μένουν βέβαια κι άλλα παλιά κτήρια που πρέπει να κατεδαφιστούν για την ολοκλήρωση του στόχου μας (παλιά Πυροσβεστική, "Βαρελάδικο", "Σιλό"). Αλλά είμαστε αισιόδοξοι για την κατάληξη των προσπαθειών μας: Δεν θα σταματήσουμε εάν δεν αποκαλυφθεί και το τελευταίο τετραγωνικό μέτρο αρχαιολογικού χώρου, ώστε να αποδοθεί στον Πειραιά ένα Αρχαιολογικό Πάρκο αντάξιο της ιστορίας του.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Η αντίληψη του τοπίου στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Αρχαιολόγου - τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

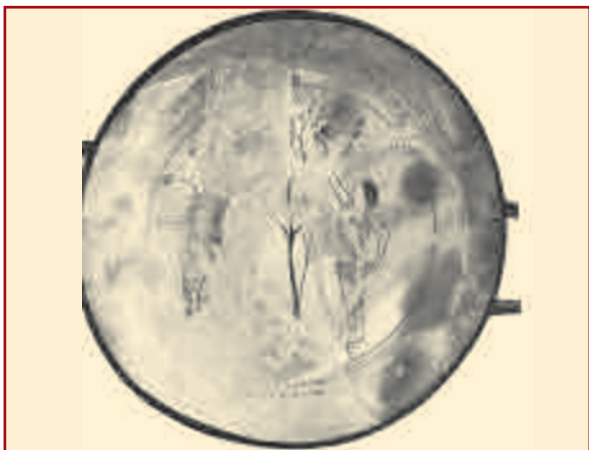
Η προσέγγιση στον κόσμο των αρχαίων που αποτέλεσε το αντικείμενο αυτής της σειράς των άρθρων στο "Πειραϊκό ορόσημο" θα ήταν λειψή, και σε κάποιο βαθμό θα λέγαμε παραπλανητική, αν δε λάμβανε υπόψη της τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι αντιλαμβάνονταν τον κόσμο. Ήδη σε προηγούμενο τεύχος (αρ. 12-15/2006) αναφερθήκαμε στην αντίληψη του χώρου και του χρόνου. Σήμερα ο λόγος είναι για το φυσικό περιβάλλον.

Πολλές φορές ίσως να αναρωτηθήκατε για τους λόγους της απουσίας του τοπίου από τα κλασσικά κείμενα ή την κλασσική (σε αντίθεση π.χ. με τη μινωική) ζωγραφική, ακόμη και της ίδιας της λέξης από το λεξιλόγιο. Επηρεασμένοι από τη ρομαντική παράδοση που, όπως και να το κάνουμε, βρίσκεται στις ρίζες του σύγχρονου μας πολιτισμού, στη μουσική, τη ζωγραφική και τη λογοτεχνία μας, δεν μπορούμε παρά να νιώσουμε προβληματισμένοι για αυτό που θα ονομάζαμε αδιαφορία του αρχαίου ανθρώπου για την ομορφιά της φύσης.

Η αντίληψη αυτή αντλεί από την άμεση, καθημερινή βίωση της φύσης και για το λόγο αυτό καμία σχέση δε μπορεί να έχει με τη νοσταλγία του χαμένου παράδεισου, που βασάνιζε ήδη από τις αρχές του προπερασμένου αιώνα τον αποκλεισμένο από τη φύση άνθρωπο των πόλεων και που εμείς έχουμε συνδέσει τη φυσιολατρεία. Αυτή η άμεση - και γι' αυτό το λόγο πιο ουσιαστική - αίσθηση του τοπίου θα μας γοητεύει πάντα στις ομηρικές παρομοιώσεις και τους στίχους της Σαπφούς, που συνοδεύουν δίνοντας κοσμική διάσταση στην έκφραση του ανθρώπινου πάθους και της ανθρωπίνης δράσης, η οποία ουσιαστικά ενδιαφέρει τον ποιητή. Μοναδική δύναμη ανάμεσα σ' αυτές τις άμεσες περιγραφές του τοπίου έχουν οι εικόνες, στην *Ιλιάδα*, της νυχτερινής ηρεμίας όπως και της μάνητας της θάλασσας ή της φωτιάς που καταβροχθίζει το δάσος (π.χ. στις ραψωδίες Η (στ. 555- 559), Δ' (στ.452- 455), Κ' (στ.115- 199), Β' (στ. 458- 475). Πιο οικεία είναι η παρουσία η φύσης στην *Οδύσσεια*. Δε βρίσκουμε εδώ μόνο (όπως αναμένεται) την άγρια θάλασσα, τις ήρεμες ακρογιαλίες και τις θαλασσινές σπηλιές (δ στ.407- 410), αλλά, συγχρόνως, τη χαρμόσυνη εικόνα της φύσης: το "δροσολουσμένο δάσος με τα ευωδιαστά κυπαρίσσια και τις λεύκες" (γύρω από τη σπηλιά της Καλυψούς) "όπου φωλιάζουν γεράκια κι ανοιχτόφωνες κουρούνες και θαλασσο-

1. Η αυτοκτονία του Αίαντα. Μελανόμορφος αμφορέας (Εξοικεία. - Βοστώνη)

2. Σκηνή από τον κήπο των Εσπερίδων. Κύλικας Σωτάδη (Λονδίνο)

Πλησιάζοντας, ωστόσο, προσεκτικότερα τα έργα αυτά, θα ανακαλύψουμε κάτω από αυτή την επιφανειακά ουδέτερη ή αδιάφορη αντιμετώπιση της φύσης, μια διαφορετική, καθαρά ποιητική, προσέγγισή της, απαλλαγμένη από τις συνηθισμένες συναισθηματικές υπερβολές και από τα καθιερωμένα σχήματα των μυστικιστικών ή πανθεϊστικών εκστασιασμών που έδω και δύο αιώνες έχουν γαλουχήσει την αί-

3. Κυνήγι, "τάφος Φιλίππου" (Βεργίνα)

πούλια" (ε' στ. 57- 73), το ήρεμο, δαμασμένο από τον άνθρωπο τοπίο της γης των Φαιάκων (ζ' στ. 113-120) και των κήπων του Αντινόου (η 117- 125), όπως και, από την άλλη μεριά, την άσπαρτη και ανόργωτη φύση, τα πράσινα λιβάδια και τα πυκνά λαγκάδια των νησιών των Κυκλάδων (ι' στ. 106-140). Πιο άμεσα δηλώνονται τα συναίσθημα που γεννούν οι εναλλαγές των εποχών, όπως ο ερχομός της άνοιξης στους δελφικούς ύμνους (Πλούταρχος, *Περί του ΕΙ του έν Δελφοίς*, σ.5) και στον Πίνδαρο *Διθυρ.* 4. στ. 13 κ.ε. φοινικοεάνων όπότ' οί /χθέντος Ωρᾶν θαλάμου / έυδομον έπάγοισιν έαρ φυτά νεκάρεα. / Τότε βάλλεται, τότε' έπ' άμβρόταν χθόν έραται / ιών φόβαι, ρόδα τε κόμαισι μείγνυται, / άχεϊ τ' όμφαί μελέων σύν αύλοϊς, / οίχνεϊ τε Σεμέλαν έλικάμπυκα χοροί. (ας μου επιτραπεί να μη τραυματίσω μεταφράζοντάς το κείμενο). Ο Ησίοδος στα *Έργα καί Έμέραι* (στ. 502-561) μιλά για τον ερχομό του χειμώνα στο χωριό, ενώ η απαρίθμηση και μόνο των ονομάτων των Νηρηίδων (στη Θεογονία στ. 233- 264) συνθέτει μια μοναδικής ομορφιάς εικόνα της θάλασσας.

Ωστόσο, την αμεσότητα του βιωμένου τοπίου αποκτά ο γεωγραφικός χώρος μόλις στις σύνομες αναφορές της λυρικής ποίησης, π.χ. την αναφορά της Σαπφούς "στο δασάκι με τις μηλιές, τα δροσερά νερά που κελαηδούν ανάμεσα στα κλωνάρια, και

τη σκιά των ρόδων και το βαθύ ύπνο που φέρνει το θρόισμα των φύλλων". (Page 192: χαρίεν μέν ἄλσος μαλίαν. / Έν ὕδωρ ψυχρον κελάδει δι' ὕσδων μαλίνων, / βρόδοισι δε παῖς ὁ χῶρος / έσκίαστ' αίσθησσομένων δέ φύλλων / κῶμα κατέρρει) ή στη νυχτερινή γαλήνη (ένα πραγματικό ποστурη) όταν "η ροδοδάκτυλη σελήνη, καθώς δύει ο ήλιος, στέλνει το φώς της πάνω στην αρμυρή θάλασσα και τους ανθισμένους κάμπους και απλώνεται γύρω μια ωραία δροσιά, μοσκοβολούν τα ρόδα, οι απαλές αγγελικές και ο ολάνθιστος μελίλωτος". (Page 219, 7-14: 'Αελίω δύντος ἂ βροδοδάκτυλος σελάννα / πάντα παρέχοισ' ἄστρα· φάος δ' έπί/σχει θάλασσαν έπ' ἄλμύραν / ἴσως καί πολυανθέμοις ἄρούραις / ἂ δ' έέρσα κάλα κέχυται, τεθά / λαισι δέ βρόδα κάπαλ' ἄν/θρυσκα καί μελίδωτος άνθεμώδης. Όπως, από την άλλη πλευρά, στα αποσπάσματα του Αρχίλοχου βρίσκονται απaráμιλλης λιτότητας στιγμιότυπα του αποικισμού του βό-

ρειου Αιγαίου; η Θάσος που ξεπροβάλλει μπροστά στα μάτια των αποίκων ξένη, άγρια μέσα στο πέλαγος (West fr. 21): ἤδε δ' ὥστ' ὄνου ράχιν / έστηκεν ὕλης άγρίης έπιστεφής, η ανάμνηση του λιτού κυκλαδίκου τοπίου της πατρίδας που άφησαν πίσω (fr.116: ἔα Πάρον καί σῦκα κεῖνα καί θαλάσσιον βίον), του αγριεμένου Αιγαίου (fr.105: Γλαῦχ' ὄρα· βαθύς γάρ ἤδη κύμασιν τaráσσεται / πό-

4. Τοπία από την "Οδύσσεια" (Ρώμη)

5. Κήπος. Διακόσμηση έπαυλης Λιβίας στην Prima porta (Ρώμη)

ντος, ἀμφί δ' ἄκρα Γυρέων ὀρθὸν ἴσταται νέφος, / σῆμα χειμῶνος· κιχάνει δ' ἐξ ἀελπίης φόβος), η ανθρώπινη μιζέρια (fr. 97), οι κίνδυνοι, τέλος, των συγκρούσεων με τους αντίπαλους Ναξίους και τους ιθαγενείς του θρακικού Φαρ Ουέστ. Η ιδιαίτερη ἑλξη που ασκούν στους νησιώτες τα καταπράσινα λιβάδια και τα μεγάλα ποτάμια αυτής της Θράκης, αποτυπώνεται στους αξέχαστους στίχους του Αρχίλοχου για τις ὀχθες του Σίριου (fr. 22: οὐ γάρ καλὸς χῶρος, οὐδ' ἐφίμερος / οὐδ' ἐρατός, οἷος ἀμφί Σίριος ροάς), ὅπως και στον ὕμνο του Αλκαίου για τον Εβρο (Page fr. B13: Ἔβρε κ(άλ)ιστος ποτάμων, πάρ' Αἴνον / ἐξί(ησθ' ἐς) πορφυρίαν θάλασσαν. Θραικ(ίας ἐρ)ευγόμενος ζαγαίας /... / καί σέ πόλλαι παρθένικαι / πέπ(οισιν) / (καπά)λων μῆρων ἀπάλαισι χέρ(σι) / (χρώτ)α θέλγονται τό(σ)ον ὥς ἄλει(ππα) / θή(ιο)ν ὕδωρ).

Διαφορετική -με ἔμφαση κυρίως στο πνευματικό περιεχόμενο του τοπίου ως του χώρου του δράματος- είναι η αναφορά στο τοπίο των Αττικών ποιητών: Η ειδυλλιακή περιγραφή από το Σοφοκλή (Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ στ. 668-706) του χαμένου σήμερα σε μια υποβαθμισμένη γειτονιά της Αθήνας, ιερού τόπου του Κολωνού "ὅπου πιο ἀπ' αλλοῦ συχνάζοντας ταηδόνι/γλυκομύρεται σε ολόχλωρα ρουμάνια/ μέσα στον πυκνὸ κισσὸ βαθιά κρυμμένο / και στο ἀπάτητο του θεοῦ τάγιο δάσος/ το μυριόκαρπο, τανήλιαγο κι ἀπ' ὅλες/ τις χειμωνικές ἀπάνεμο τις μπόρες. Κάθε μέρα ἐδῶ με την δροσιά ἀπὸ τα ουράνια/ ὠριοφούντωτος ο νάρκισσος ἀνθίζει/ και ο χρυσόξανθος ο κρόκος για τις δυὸ μας/ τις τρανές θεές παλαιὸ στεφάνι / κι οὐδέ οἱ ἀκοίμητες ποτέ δεν λιγοστεύουν/ ἀπ' του Κηφισοῦ το ρέμα οἱ βρυσομάνες/ να στριφογυρνούν,/ μα πάντα ὅλες τις μέρες/ τα καθάρια των νερά καθὼς κυλοῦνε/πιάνουν

γρήγορα τους κάμπους να καρπίζουν/ της πολύστηθης της γῆς (μτφρ. Γρυπάρη), ἀπὸ τον Πλάτωνα (Φαῖδρος 230 B-C) του θαμμένου σήμερα κάτω ἀπὸ τη λεωφόρο, ἱλισσοῦ, με τα ψηλά πλατάνια και τις σκιερές ευωδιασμένες λιγαριές, ὅπου ὅλο χάρη ἀναβλύζει ἀπὸ την πηγὴ κρῦο νερό, ἐνὸς ιεροῦ χώρου αφιερωμένου- ὅπως δείχνουν τα ἀγάλματα- στις Νύμφες και τον Ἀχελῷο που δροσιζει το ευφραντικὸ ελαφρὺ καλοκαιρινὸ αεράκι, που συνοδεύει ἀπαλά το τραγούδι των τζιτζικιών, και ὅπου την πιο πολλὴ χάρη την ἔχει η χλόη, που τόσο πλούσια και ἀπαλά σαν προσκεφάλι ἀπλώνεται κάτω σου, τέλος αὐτὴ του Κιθαιρώνα (Βάκχαι, στ. 1043 κ.ε.) και των Δελφῶν (Ἴων, στ. 82-110) ἀπὸ τον Ευριπίδη. Το ἴδιο νόημα ἔχουν και οἱ υπαινικτικές -πάντα ως σχόλιο της ἀνθρώπινης δράσης- ἀναφορές στο τοπίο της αττικής ἀγγειογραφίας: ἓνα δέντρο, ἓνα πουλί που πετὰ ἢ κάθε-ται στο δέντρο, ἓνας λαγὸς που τρέχει, ἓνα βραχάκι, ἓνα ἔντομο ἢ ἓνα θαλασσινὸ, ἀποτελοῦν τη μοναδική, ἀπλά υπαινικτικὴ ἀπόδοση, του περιβάλλοντος και συγχρόνως το λιτὸ σχολιασμὸ της ἀνθρώπινης δράσης. Το βλέπουμε στο μοναχικὸ φοίνικα που συνοδεύει τη μοναξιά του Αἴαντα καθὼς αὐτὸς προετοιμάζει την αυτοκτονία του (εικ.1) ἢ στην εικόνα της κοπέλλας που προσπαθεῖ να φτάσει τον καρπὸ στο ψηλότερο κλαδί της μηλιάς, ὅμοια με το γλυκόμηλο στου κλωναριοῦ την ἄκρη, που κοκκινίζει ἀφταστο στην κορυφὴ ψηλά, ὅχι γιατί δε λησμόνησαν ἀλλὰ γιατί μπόρεσαν να το φτάσουν οἱ σοδιαστές (Σαπφῶ "Οἶον το γλυκύμαλον ἐρεύθεται ἄκρῳ ἐπ' ὕδω, / ἄκρον ἐπ' ἄκροτάτῳ κλπ).

Αὐτόνομο ρόλο, ἀποδεσμευμένο ἀπὸ την ἀνθρώπινη δράση ἢ τη μυθολογικὴ πλοκή, που προσφέρουν ἀπλῶς την ἀφορμὴ για -κάποτε υπερβολικές- ειδυλλια-

κές περιγραφές (ὅπως π.χ. στο Θεόκριτο, Θαλύσια 136- 146), ἀποκτὰ το φυσικὸ τοπίο για πρώτη φορά κάτω ἀπὸ τις συνθήκες διαβίωσης των ἐλληνιστικῶν μεγαλουπόλεων, ως ἔκφραση της νοσταλγίας για το χαμένο ἰδανικὸ της ἀπλῆς ζωῆς. Σε αὐτὴ την τάση της λογοτεχνίας ἀντιστοιχεῖ ο ὅλο και μεγαλύτερος χώρος που παραχωροῦν το ἀνάγλυφο και η ζωγραφικὴ στο τοπίο, ἀρχίζοντας με τις παραστάσεις κυνηγιοῦ του 4ου αἰ. π. . (εικ. 3) με ἀποκορύφωμα. τον 2ο αἰ.π. ..τη σειρὰ των παραστάσεων ἀπὸ την Οδύσσεια (Odyseelandschaften), ὅπου η μικροσκοπικὴ μυθολογικὴ σκηνή -ὅπως π.χ. στους πίνακες του Claude Lorrain- σχεδόν χάνεται μέσα σ' αὐτὸ (εικ.4) και τα ἀλεξανδρινὰ νειλωτικὰ τοπία, ὅπου πρωταγωνιστικὸ ρόλο ἔχει πλέον το πλημμυρισμένο δέλτα. Στην ὑστερη ἐλληνικὴ ποίηση ἡ περιγραφή της φύσης μπορεῖ -ἀνάλογα με το εἶδος- να παίρνει εἴτε διδακτικὸ χαρακτήρα, ὅπως βλέπουμε στις δραματικές σκηνογραφίες της καταγίδας των Διογυσιακῶν του Νόννου, εἴτε να ἀντανακλά την τρυφερότητα των αἰσθημάτων, ὅπως στους ποιητές της Ἀνθολογίας, για παράδειγμα στους στίχους για την ἀνοιξη του Μελέαγρου ἢ για το δάσος του Μαρριανού, να δίνει το πλαίσιο της δράσης, ὅπως στα Αἰθιοπικά, ἢ να συμμετέχει σ' αὐτήν, ὅπως στο Δάφνης και λὸη. Μια ρεαλιστικὴ, γεωγραφικὴς προέλευσης (πιθανῶς ἀπὸ το Δικαίαρχο), περιγραφή τοπίου εἶναι αὐτὴ των Τεμπῶν στον Αἰλιανὸ (Ποικ. Ιστ. Frag. Libr.III cap. I σ. 139) ἢ του τοπίου της Ἡλίδος στον Στράβωνα (8.336). Κυρίαρχο ρόλο ἔχει τέλος το τοπίο σε πολ-λούς ἀπὸ τους πίνακες της φανταστικῆς πινακοθήκης του Φιλοστράτου (Εἰκόνες).

Η αἴσθηση της φύσης -ὅπως και ο ρεαλισμός- αποτελοῦν ἀπὸ τα κύρια χαρακτηριστικά

της **ρωμαϊκής τέχνης**, μιας τέχνης συνυφασμένης με την ιδανική εικόνα ενός αγροτικού παρελθόντος, την εμμονή στις αξίες της αγροτικής ζωής αλλά και την πρακτική σημασία της αγροτικής οικονομίας. Ο ρεαλιστικός χαρακτήρας του λαού δίνει, ωστόσο, στην περιγραφή της φύσης ένα ύφος διαφορετικό, πιο συγκεκριμένο από αυτό της ελληνιστικής παράδοσης. Τούτο φαίνεται καθαρά τόσο στη σύγκριση του Κικέρωνα (*De leg.* I. 5.15, II 2. 1-3, 36, *De orat.* 1.7.28) με το πλατωνικό πρότυπό του (*Φαίδρος* 230), όσο και σε ποιητικά έργα, όπως στο ενθουσιώδες ποίημα για τη Φύση του Λουκρητίου ή στο Βιργίλιο, στη λεπτή εσωτερικευμένη αίσθηση της φύσης, όταν αυτός περιγράφει το απαλό παιχνίδι των κυμάτων και την ηρεμία της νύχτας, το νυχτερινό ταξίδι, την απόβαση στις Στροφάδες και την πτώση των βράχων, την έκρηξη της Αίτνας στην *Αινειάδα* (III 191-211, IV 246- 351, IV 522- 526, II 684- 689) ή την επερχόμενη καταιγίδα στα *Γεωργικά* (I 356- 394, III 349- 380). Στον Οβίδιο, ο οποίος δεν μας άφησε καμία περιγραφή της σκυθικής στέπας γύρω από τους Τόμους, τόπο εξορίας του, υπάρχει -εκτός από τις αναρίθμητες τυποποιημένες σπηλιές, τις πηγές και τα σεληνόφωτα των *Μεταμορφώσεων*- μια ρεαλιστική περιγραφή της έκρηξης του ηφαιστείου των Μεθάνων (*Met.* I 568-576, III 155- 164, 407- 412, VII 180-188, V 296- 306, *Tristia*, lib. I, El. 3, 60, III El. 4.49. El. 12.15, *Ex Ponto* IIb. II Ep. 7-9), ενώ πολύ χαριτωμένη είναι η περιγραφή μιας πηγής στον Υμηττό (*De arte amat.* III 687: *Est prope purpurae collies florentis Hymetti...*). Μια εξαιρετική, πολύ ρεαλιστική εικόνα της καταστροφής του δάσους των Δρυίδων στην παραλία της Μασσαλίας δίνει ο Lucanus (*Phars.* III 400-452).

Το περιβάλλον εμφανίζεται στους

ιστορικούς μόνο εκεί όπου αυτό έρχεται αντιμέτωπο με τον άνθρωπο, π.χ. στα βουνά και στα περάσματα των ποταμών: παράδειγμα αποτελεί η ναυτική εκστρατεία του Γερμανικού στον ποταμό Amisia (Ems) (*Tac. Ann.* II 23-24) και η μεγαλειώδης περιγραφή των οροσειρών της Συρίας και της Παλαιστίνης (*Tac. Hist.* V 6). Μια ωραία εικόνα της φύσης έχουμε στην περιγραφή της δασωμένης περιοχής δυτικώς του Εκατόμυλου που διασχίζουν οι Μακεδόνες του Αλεξάνδρου (*Curtius, Alex. Magn.*, VI. 4. 3-6), ενώ αντίθετα δεν υπάρχει καμία περιγραφή των Άλπεων, αν εξαιρέσει κανείς την εικόνα της τρομακτικής ερημιάς στον Silius Italicus (*Punica* 1Ib. III v. 477) και τα παράπονα για την κατάσταση των δρόμων. Είναι χαρακτηριστικό της αδιαφορίας για το ρομαντικό μεγαλείο αυτών των βουνών, το γεγονός ότι ο Ιούλιος Καίσαρας τα πέρασε χωρίς να ρίξει μια ματιά, κλεισμένος στο φορείο του και συγγράφοντας ένα βιβλίο γραμματικής.

Στον ισχυρό θρησκευτικό και συναισθηματικό σύνδεσμο του Ρωμαίου με το αγροτικό παρελθόν του -περισσότερο από ό,τι στα ελληνιστικά πρότυπα- οφείλεται ο σημαντικός ρόλος του φυσικού τοπίου τόσο στο σχεδιασμό, τη μορφή του κήπου, όσο και στη διακόσμηση της ρωμαϊκής έπαυλης (π.χ. Prima Porta, Villa Λιβίας, Boscotrecase, Οικία Αγρίππα, Pompei, Casa del Bracciale d' Oro, Casa del Frutetto) με σκηνές από τη φύση (εικ.5) ή με φαντα-

6. Φανταστικό τοπίο (Boscoreale)

στικά τοπία (εικ.6). Τις ίδιες αρχές ακολουθεί και ο πολεοδομικός σχεδιασμός, π.χ. στη διαμόρφωση του πεδίου του Αρεως στη Ρώμη, με τα ατέλειωτα αλσούλια, τις λίμνες, τα έλη. Τις νοσταλγικές περιγραφές των αγροικών του Κικέρωνα (*Ad Att.* II 9 και 15), όπως και του Πλίνιου του νεότερου, όπου διακρίνονται ήδη κάποια ίχνη ρομαντικού συναισθηματισμού, συμπληρώνουν και εικονογραφούν οι ρομαντικές villae maritimae και οι σπηλιές του Τιβερίου στο Κάπρι και στη Sperlonga, όπως και το αρχιτεκτονικό σύμπλεγμα της αυτοκρατορικής έπαυλης του Αδριανού στο Τίβολι. Η ίδια αίσθηση διαπνέει ακόμα, τον 4ο αι. μ. ., τη ζωντανή περιγραφή από τον Ausonius, του τοπίου με τους χαρούμενους λόφους στις όχθες του ποταμού Μοζέλλα, που συμπληρώνει -σύμφωνα με το εγκυκλοπαιδικό πνεύμα των καιρών- ο κατάλογος των παραποτάμων και των ψαριών του. Δεν θα περάσουν πολλά χρόνια και ο κόσμος αυτός θα χαθεί οριστικά, το ίδιο και η αίσθηση του τοπίου που εν συντομία περιγράψαμε.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Αρχαιοδογικό “Πανόραμα” από

ΘΡΟΝΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ ΣΤΟ ΑΜΥΚΛΑΙΟ ΣΠΑΡΤΗΣ
(ΕΝΑ ΑΙΝΙΓΜΑ 100 ΧΡΟΝΩΝ ΠΟΥ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙ ΤΗ ΛΥΣΗ ΤΟΥ)

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ Σπαρτιάτες τον 6ο αιώνα π.Χ. αντί για ναό προς τιμήν του Απόλλωνα προτίμησαν να χτίσουν ένα επιβλητικό επίγειο θρόνο στο Άλσος των Αμυκλών. Ο διάσημος αρχιτέκτονας Ίωνας Βαθυκλής ανέλαβε το εγχείρημα: Ένα τεράστιο ξύλινο γλυπτό του θεού ύψους 13 μ. που περιβαλλόταν από ένα τριώροφο μνημείο με μορφή θρόνου, υψωνόταν στο Άλσος. Ο Πausanίας του 2ου αι. μ.Χ. περιγράφει με λεπτομέρειες το λαμπρό αυτό αρχιτεκτόνημα, το οποίο ήταν γεμάτο από μυθολογικές παραστάσεις.

Ο “θρόνος του Απόλλωνα” στο Αμύκλαιο Σπάρτης

Οι ανασκαφές που άρχισαν στα τέλη του 19ου αιώνα έφεραν στο φως ένα τέμενος με περίβολο, τα ερείπια ενός παλαιοχριστιανικού ναού, υπολείμματα μιας κρηπίδας, ενός βωμού, ενός αναλημματικού τοίχου, πλήθος αρχιτεκτονικών μελών με ωραία ανάγλυφα.

Δυστυχώς μετά την ανασκαφή τα αρχιτεκτονικά μέλη διεσπάρησαν σε πολλά μέρη, - και χρησιμοποιήθηκαν ως υλικά για το χτίσιμο εκκλησιών. Ο χώρος εγκαταλείφθηκε και οι ανασκαφές δεν ολοκληρώθηκαν.

Εδώ και 3 χρόνια επιχειρείται από μια ομάδα επιστημόνων με επικεφαλής τον αρχαιολόγο κ. Άγγελο Δεληβοριά μια έρευνα για ανασύσταση του μνημείου, για το οποίο γίνονται διάφορες υποθέσεις για τη μορφή και το σχήμα του. Γίνεται λοιπόν προσπάθεια από την επιστημονική ομάδα να περισυλλεγεί το διάσπαρτο υλικό, να αξιολογηθεί και να επιχειρήσει η ομάδα με βάση τα αρχιτεκτονικά μέλη να συμπληρώσει το “παζλ”.

Επίσης θα συνεχισθεί η ανασκαφή και θα αφαιρεθούν τα αρχιτεκτονικά μέλη που είναι εντοιχισμένα σε εκκλησίες.

Με τις λεπτομερείς αποτυπώσεις που έγιναν άλλαξαν οι διαστάσεις του μνημείου και κλιμακωτά οδηγούμαστε, όπως φαίνεται, στη λύση του αινίγματος για τον θρόνο.

ΣΠΑΝΙΟΣ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ
1700 ΕΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΝΑΣ εξελιγμένος τεχνολογικός μηχανισμός που βρέθηκε στην Ελεύθερνα προβληματίζει τους επιστήμονες. Πρόκειται για ένα χειροποίητο μηχανισμό που ζυγίζει περίπου μισό κιλό, δεμένο με αλυσίδα 53 εκατοστών που ήταν επενδυμένος από χαλκό. Το εσωτερικό του χωρίζεται σε δύο τμήματα που επικοινωνούσαν μεταξύ τους περιείχε λεπτά σιδερένια γρανάζια, κατακόρυφους άξονες και ένα ελικοειδές έλασμα.

Ο μηχανισμός ακτινογραφήθηκε και εξετάστηκε μέσω αξονικής τομογραφίας. Ο καθηγητής της Κλασικής Αρχαιολογίας κ. Πέτρος Θέμελης τον εντόπισε σε αποθήκη αγγείων σ’ ένα μικρό ρωμαϊκό λουτρό μαζί με ανθρώπινα οστά που ήταν καταπλακωμένα από την οροφή. Πιθανολογείται ότι ο χρόνος κατασκευής του είναι ο 4ος μ.Χ. αιώνας που συμπίπτει με τον σεισμό του 356 μ.Χ.

Οι απόψεις που διατυπώνονται ποικίλουν: Άλλοι λένε ότι πρόκειται για λουκέτο, άλλοι για όργανο μέτρησης χρόνου ή απόστασης.

ΠΡΟΥΣΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΝΗΣΙ ΦΑΪΛΑΚΑ ΤΟΥ ΚΟΥΒΕΪΤ

Αρχιτεκτονικά μέλη του θρόνου του Απόλλωνα σε εξωκλήσι της περιοχής

ΣΤΟΝ μυθό του Περσικού Κόλπου βρίσκεται το νησί Φαϊλάκα (το νησί που ο Μ. Αλέξανδρος ονόμασε “Ίκαρος”).

Μέσα σε δύο μήνες η Ελληνική Αρχαιολογική Ομάδα με επικεφαλής την κ. Αγγελική Κοταρίδη κατάφερε να φέρει στο φως όστρακα και μαργαριτάρια, προχώρησε στην έρευνα ενός οχυρού της ελληνιστικής εποχής, ενός εργαστηρίου και πολλών κτισμάτων και τέλος ολοκλήρωσε το δύσκολο έργο της συγκόλλησης της περίφημης στήλης της Ικάρου, η οποία είχε θρυμματιστεί κατά την εισβολή των Ιρακινών στο Κουβέιτ.

Η Φαϊλάκα αποτελούσε μία από τις ακριτικές θέσεις του ελληνιστικού κόσμου. Αυτό μαρτυρούν ο ναός της Αρτέμιδος, οι βωμοί και οι αρχαίες ελληνικές επιγραφές. Το ελληνιστικό οχυρό έπαιζε τον ρόλο φυλακίου για τον έλεγχο του θαλάσσιου δρόμου.

την ξηλάδα και τον κόσμο

Κατά τις ανασκαφές βρέθηκαν, ένας μικρός κτιστός φούρνος, πολλά αγγεία, πιθάρια, αμφορείς, χύτρες, κούπες, γαβάθες, πινάκια, ποτήρια και κανάτες, σαλιγκάρια και μαργαριτοφόρα όστρακα, εργαλεία κ.α. Τα πλούσια αυτά ευρήματα δείχνουν ότι υπήρξε ξαφνική αναχώρηση λόγω καταστροφής, πιθανώς από πυρκαγιά.

Παράλληλα με την ανασκαφή προχωρεί η σύνταξη της μελέτης για την αναστήλωση των αρχιτεκτονικών μνημείων και την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της Ι-κάρου ώστε να γίνει επισκέψιμος.

ΤΑ ΜΙΚΡΑ ΚΥΚΛΑΔΟΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ

ΤΡΙΑ μικρά νησιά, δυτικά της Αντιπάρου, τα οποία είναι ακατοίκητα, αποτελούσαν στην αρχαιότητα λατρευτικούς προορισμούς: Το Δεσποτικό (μάλλον η αρχαία Πρεπέσινθος), το Τσιμνιτήρι και το Στρογγυλό.

Οι έρευνες που διεξάγονται τα τελευταία δέκα χρόνια έφεραν στο φως ευρήματα από τη Γεωμετρική εποχή ως τα Ρωμαϊκά χρόνια. Ιδιαίτερα στο Δεσποτικό αποκαλύφθηκε ένα αρχαϊκό ιερό, αφιερωμένο στον Απόλλωνα και την Άρτεμη.

Ανάμεσα στα σπασμένα αγγεία συναντά κανείς συχνά τις επιγραφές: “ΑΠΟΛΜ”, “ΑΡΤΗΜΕ”, “ΑΡΧΗΜΕ”. Ένας τετράγωνος βωμός από μάρμαρο φέρει την υπογραφή “ΕΣΤΙΑΣ ΙΣΘΜΙΑΣ”, υποδηλώνοντας ότι λατρευόταν στο νησί η θεά Εστία.

Στο Δεσποτικό υψώνεται μια κυκλική κατασκευή η οποία δεν έχει ακόμη ανασκαφεί: ήταν πιθανότατα “πύργος” ελέγχου του λιμανιού. Εντοπίστηκαν επίσης από την ομάδα του αρχαιολόγου κ. Γιάννου Κουράγιου κάποιοι τοίχοι στη θέση Μάκτρα, οικισμός και νεκροταφείο. Ένα εύρημα, που δεν έχει εξηγηθεί η χρησιμότητά του, είναι οι έξι χαραγμένες αύλακες σε φυσικό βράχο με παράλληλη κατεύθυνση στην ακτογραμμή.

Βρέθηκε επίσης ένας μαρμαρίνος Κούρος (από το στήθος και πάνω), όπως και τμήματα άλλων Κούρων (που είχαν επαναχρησιμοποιηθεί ως οικοδομικό υλικό σε νεότερα κτήρια από την αρχαϊκή εποχή), το κεφάλι μιας κόρης, το κάτω άκρο ενός υπερφυσικού γυναικείου αγάλματος και το ειδώλιο μιας γυναικείας θεότητας.

Στο Στρογγυλό μια εκκλησία της Μεταβυζαντινής εποχής είναι χτισμένη ολόκληρη από αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη και τμήματα γλυπτών. Δίπλα στον ναό υπάρχουν πεσμένοι κίονες που μάλλον προέρχονται από το Δεσποτικό.

Ανάμεσα στα ευρήματα υπάρχουν: κομμάτι ενεπίγραφου πίθου, δύο πήλινα αρχαϊκά ακροκέραμα, ειδώλια, αγαλματίδια από φαγεντιανή, σφραγιδόλιθοι, πόρπες, χάντρες - λίθινες, γυάλινες και χρυσές -, κορινθιακοί αρύβαλλοι, αλάβαστρα, κοτύλες, γεωργικά εργαλεία κ.α. Βρέθηκαν επίσης ίχνη που παραπέμπουν σε αποχετευτικό σύστημα και δωμάτιο καθαρισμού.

ΒΡΕΘΗΚΕ Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΜΑΡΥΣΙΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΒΟΙΑ

Η ΕΛΒΕΤΙΚΗ Αρχαιολογική Σχολή και η Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Ευβοίας υπό τη διεύθυνση του κ. Ντένις Κνέπφλερ και της κ. Αμαλίας Καραπασχαλίδου ανακάλυψαν τη βάση ενός μεγάλου κτηρίου, το οποίο ταυτίζουν με τον αναζητούμενο, για πολλά χρόνια, ναό της Αμαρυσίας Αρτέμιδος, που περιγράφει ο Πausανίας.

Το κτήριο βρέθηκε στην Αμάρυνθο της Εύβοιας και διαπιστώθηκε ότι εχρησιμοποιείτο από τον 4ο αι. π.Χ. μέχρι τον 2ο αι. π.Χ. Στη μνημειώδη κλίμακα του κτηρίου αποδίδονται τα εκατοντάδες κομμάτια μαρμάρου. Στα πιο βαθιά στρώματα εντοπίστηκε τοίχος της Γεωμετρικής περιόδου (περίπου του 700 π.Χ.) που τέμνει το οικοδόμημα της κλασικής εποχής.

Από τα λιγοστά κινητά ευρήματα (γυναικείες μορφές από τερακότα οι επιστήμονες ταυτοποίησαν το κτήριο με τον ναό της Αρτέμιδος. Επίσης στηρίχθηκαν στις πληροφορίες του Στράβωνος, ο οποίος αναφέρει ότι το Αρτεμίσιο της Αμαρύνθου απείχε 60 στάδια (περίπου 11 χλμ.) από την Ερέτρια και πράγματι η απόσταση αυτή είναι περίπου 11 χλμ.

Ο Στράβων μας πληροφορεί ότι υπήρχε στο ιερό μία στήλη, στην οποία αναφερόταν η πομπή από την Ερέτρια ως το ιερό και συμμετείχαν 3.000 οπλίτες Ερετριείς, 600 ιππείς και 60 άρματα. Επίσης, στο ιερό γίνονταν αγώνες στους οποίους αναφέρεται, στον στίχο 159 του 13ου Ολυμπιονίκου, ο Πίνδαρος.

Από τα ευρήματα στο νησί Φαϊλάκα του Κουβέιτ

Τα “μικρά Κυκλαδονήσια του Απόλλωνα”

ΠΕΙΡΑΪΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Θεόδωρος Αφεντούλης

Μία δυναμική φυσιογνωμία στον Πειραιά του 19ου αιώνα

Του ΓΙΑΝΝΗ Ε. ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗ

ΙΑ εκρηκτική - στην κυριολεξία - φύση και μια πολύπλευρη και πολυτάλαντη προσωπικότητα. Γιατρός, διευθυντής του "Τζανείου" Νοσοκομείου, πανεπιστημιακός δάσκαλος, συγγρα-

φέας επιστημονικών αλλά και φιλολογικών έργων, μεταφραστής. Κι ακόμα δημοτικός σύμβουλος του Πειραιά, αντιπρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης, μετά την έξωση του Οθωνα και ένθερμος υπέρμαχος των εθνικών δικαίων, που πρωτοστάτησε πάντοτε σε όλους τους αγώνες για την απελευθέρωση των υπόδουλων - τότε - αδελφών μας, ο **Θεόδωρος Αφεντούλης**, συνέδεσε τη διέλευση του από τη ζωή με μια εκπληκτική πληρότητα, που τον επέβαλε στην κοινή γνώμη του καιρού του ως μία από τις πλέον φωτεινές και δυναμικές φυσιογνωμίες.

• Ο Θ. Αφεντούλης γεννήθηκε στη Ζαγορά του Πηλίου το 1823, σύμφωνα με νεότερα στοιχεία, που προκύπτουν από έρευνα του καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Δημ. Παντελοδήμου στα Αρχεία της γενέτειράς του και όχι το 1824, όπως αναγράφεται σε όλα τα εγκυκλοπαιδικά λεξικά και έχουν αποδεχθεί όλοι οι ερευνητές που ασχολήθηκαν έως τώρα με τη ζωή και το έργο του. (Το νέο αυτό στοιχείο, μαζί με πολλά άλλα, σχετικά με την οικογενειακή του ζωή, είχε ανακοινώσει για πρώτη φορά ο καθηγητής Παντελοδήμος σε διάλεξή του για τον Αφεντούλη, που οργάνωσε η "Φιλολογική Στέγη Πειραιώς" για τα 100 χρόνια από τον θάνατό του, τον Δεκέμβριο του 1993).

• Σπούδασε ιατρική στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Μονάχου. Το 1848 γύρισε στην Ελλάδα και τον ίδιο χρόνο εγκαταστάθηκε στον Πειραιά, για να μείνει εδώ ως τον θάνατό του - στις 8 Απριλίου 1893 - και ν' αναδειχθεί σε ηγετική φυσιογνωμία της πειραιϊκής ζωής.

• Στη φοβερή επιδημία της χολέρας, στη διάρκεια της αγγλογαλλικής κατοχής του Πειραιά, το 1854, ο Θ. Αφεντούλης, νεαρός γιατρός τότε, επετέλεσε στο ακέραιο το χρέος του και στάθηκε κοντά στους δοκιμαζόμενους συμπολίτες του,

προσπαθώντας, όσο μπορούσε, με τα μέσα της εποχής, να τους βοηθήσει. Κι όταν η επιδημία άρχισε να υποχωρεί, αφού αποδεκάτισε τον πληθυσμό του Πειραιά και της Αθήνας, εκφράστηκε τον Σεπτέμβριο του 1854 στον Αφεντούλη, γι' αυτή τη στάση του, καθώς και στον συνάδελφο του Λ. Γούδα, η "βασιλική ευαρέσκεια". Ως γιατρός - και αργότερα διευθυντής - του "Τζανείου" Νοσοκομείου ο Θ. Αφεντούλης άφησε, πράγματι, εποχή. Και ως κοινωνικός παράγοντας πρωτοστάτησε σε κάθε εκδήλωση για την προκοπή του τόπου. Αν και η ανάμειξή του στο στίβο της τοπικής πολιτικής δεν στάθηκε από τις ευτυχέστερες στιγμές της σταδιοδρομίας του, δεν μπορεί ωστόσο κανείς ν' αρνηθεί τις καλές του προθέσεις. Ορισμένες ενέργειες και εκδηλώσεις του που δημιούργησαν κλίμα οξύτητας και φανατισμού ήταν ολότελα περιστασιακές - όπως η απαράδεκτη για ένα πανεπιστημιακό δάσκαλο στάση του στην έξωση του Οθωνα - και οφείλονταν περισσότερο στην εκρηκτική φύση του παρά σε άλλα κίνητρα, αντίθετα προς το ήθος του.

• Ο Ιωάννης Αλ. Μελετόπουλος κρίνει ιδιαίτερα αυστηρά τον Αφεντούλη για τη στάση του αυτή και γράφει σχετικά στα "Πειραιϊκά" του (σελ. 106-107) τα εξής: "Την αυτήν ημέραν (11.10.1862) το πλήθος καθήρεσε την προτομήν του Όθωνος, την δε επομένην εξαγριωθέν τελείως υπό διαφόρων οψίμων επαναστατών και πλανοδίων ρητόρων συμπεριφέρθη απρεπώς προς τον Όθωνα, ο οποίος είχεν ήδη παραιτηθή του θρόνου. Εν τω "Εθνοφύλακι" της 13ης Οκτωβρίου 1862 αναγράφεται ότι ο λαός του Πειραιώς και της πρωτευούσης συνεσωρεύθη την προτεραίαν απέναντι του ατμοπλοίου, του οποίου επέβαιναν ο βασιλεύς και διά κραυγών και πλήθους αποδοκιμαστικών εκφράσεων εξεδήλωσε τα αντιοθωνικά του αισθήματα. Εις δε το επόμενον φύλλον της αυτής εφημερίδος καταχωρείται λόγος του Θ. Αφεντούλη, εκφωνηθείς εν Πειραιεί. Τον λόγον τούτον δεν παραθέτω, κηδόμενος της μνήμης του ιατρού τούτου, ο οποίος

θα ήτο προτιμότερον να κατέλιπε μόνον και μόνον την φήμην του θυμοσόφου...".

• Ασχεται, πάντως, από τις αυστηρές αυτές κρίσεις του Ι. Μελετοπούλου για τον Αφεντούλη, γεγονός αναμφισβήτητο παραμένει ότι οι Πειραιώτες τον σέβονταν και τον τιμούσαν κι η γνώμη του βάραινε αποφασιστικά σε κάθε δημοτική εκλογή. Ο υποψήφιος δήμαρχος που κατόρθωνε να κερδίσει την υποστήριξη του Αφεντούλη είχε, κατά κανόνα, εξασφαλισμένη και την υπερψήφισή του. Ο ίδιος χρημάτισε δημοτικός σύμβουλος στις δύο τελευταίες δημαρχικές περιόδους του Λουκά Ράλλη, από το 1858 ως το 1866 και αντιπρόεδρος στην Εθνοσυνέλευση του 1863. Κι ακόμη, σε κάθε κρίσιμη εθνική στιγμή - στη θεσσαλική εξέγερση του 1854, στην κρητική επανάσταση του 1866 - πρόσφερε πρόθυμα τις υπηρεσίες του κι αφιέρωσε όλες τις δυνάμεις του στις προσπάθειες για τη διακαίωση των πόθων και των ονείρων του έθνους. Ήταν μια φύση ανήσυχη, με βέβαιη εθνική συνείδηση και με έντονη τη διάθεση προσφοράς προς το σύνολο. Κι αυτή η διάθεση προσφοράς εκδηλώθηκε περισσότερο θετικά στον επιστημονικό και, γενικότερα, στον πνευματικό χώρο.

• Νεότερος, το 1849, ο Θ. Αφεντούλης έγινε υφηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το 1856 διορίστηκε έκτακτος και το 1862 τακτικός καθηγητής της Φαρμακολογίας. Δίδαξε μέχρι τον θάνατό του και ξεχώρισε, ανάμεσα στους πανεπιστημιακούς δασκάλους του καιρού του, για την άρτια επιστημονική του κατάρτιση και την ευγλωττία του. Αλλά, αν και πολύ νωρίς άνοιξε για τον Αφεντούλη ο δρόμος μιας λαμπρής επιστημονικής σταδιοδρομίας, δεν ξεμάκρυνε ποτέ από τον Πειραιά, που με πάθος αγάπησε. Εδώ, στο σπίτι του της οδού Αγίου Κωνσταντίνου, έγραψε την τρίτομη "Φαρμακολογία" του (1875), που στάθηκε κλασική στο είδος της, ένα "αξιοθαύμαστο για την πληρότητα και την ενημερότητα, στην εποχή του, έργο", κατά την εύστοχη παρατήρηση του ιατρού Πολυκ. Παπασηπλιόπουλου. Η "Φαρμακολογία" του Αφεντούλη, για πολλά χρόνια, υπήρξε πολύτιμο βοήθημα για τους φοιτητές της Ιατρικής και αριθμήσε τρεις εκ-

Θεόδωρος Αφεντούλης

δόσεις. Ακόμα, από τις επιστημονικές εργασίες του, θα πρέπει ν' αναφερθούν τα "Στοιχεία παθολογικής ανατομίας" (1852) και η μετάφραση από τα γερμανικά του έργου του Ι. Βίσνερ "Στοιχεία επιστημονικής φυτολογίας" (1885-1887). Παράλληλα, όμως, με την επιστημονική προσφορά του, ο Θ. Αφεντούλης καλλιέργησε και τα γράμματα, δίνοντάς μας αξιόλογα "δείγματα γραφής" τόσο στον πεζό όσο και τον ποιητικό λόγο. Ιδιαίτερα, στα ποιήματά του ("Κρητικά", "Ωδαί Αλκαϊκά", "Σύμμικτα"), παρά τη λιτότητα των εκφραστικών του μέσων, μας δίνει ωστόσο σε κάποιες στιγμές - και κυρίως στον κύκλο των ερωτικών ποιημάτων του, που περιλαμβάνονται στη συλλογή "Σύμμικτα" - ορισμένους συμπαθείς, στην απλότητά τους, λυρικούς τόνους:

*Λάβε τα άνθη, είναι αφανή, μικρά, συνεσταλμένα
και του χειμῶνος τα κρατεί το πάγωμα κλειστά.
Πλησίασε τα στήθη σου, τα κρινοζυμωμένα
κι άπλωσε τα χεράκια σου απάνω τα ζεστά.*

*Και ιδές καθένα του ζωή πως θε να λάβει
κι αγάλι-αγάλι θα προβεί σαν άστρο της αυγής,
γιατί ζωή και στ' άψυχα το βλέμμα σου ανάβει
όταν σκορπάει, το πονηρό, χαρίσματα στοργής.*

*Θα ενδυθεί ο κόρφος των, σε σμάλτο, σε ρουμπίνι,
στο γέλιο σου θα σπαρταρούν τα φύλλα τα λεπτά,
του Παραδείσου άρωμα, η κόμη των θα χύνει
κι αχόρταγη στα χείλη των δροσιά θε να πετά.*

• Τα ποιήματά του και διάφορα άλλα φιλολογικά του κείμενα, συγκεντρωμένα στους τρεις τόμους των "Φιλολογικών Παρέργων" του (1880-82), τον είχαν επιβάλλει, ανάμεσα στον πνευματικό κόσμο του καιρού του, σαν προσωπικότητα ευρύτερης προβολής, όπως δείχνει, άλλωστε, και η μόνιμη σχεδόν συμμετοχή του στις κριτικές επιτροπές των γνωστών ποιητικών διαγωνισμών της εποχής - του "Οικονόμειου" και του "Βουτσιναίου".

Η προτομή του Θεόδ. Αφεντούλη στον χώρο μπροστά από το "Τζάνειο Νοσοκομείο"

• Για τον Πειραιά του δέκατου ένατου αιώνα, ο Θ. Αφεντούλης, με την πολυμέρεια και το κύρος του, στάθηκε μια προσωπικότητα με ασυνήθιστη σε έκταση και ευρύτητα πνευματική ακτινοβολία και καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση της όλης πορείας της τοπικής ζωής.

ΓΙΑΝΝΗΣ Ε. ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ: Άνθρωπος ευφυέστατος, κυριολεκτικά "θυμόσοφος", ο Θ. Αφεντούλης ήταν ιδιαίτερα ευχάριστος στις κοινωνικές συναναστροφές της εποχής του. Και τη θυμοσοφία του εκφράζει, νομίζω, χαρακτηριστικά και ο εξής γνωστός "αφορισμός" του: "Ανθρώποις εργατικούς και αποχειροβιώτους (=χειρωνακτες) ουδείς φθόνος του... κουτσοπίνειν ενίοτε..."

ΠΕΙΡΑΪΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

**ΕΛΛΗΝΟΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ "ΑΓΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ":
"Αφιέρωμα" (No 2). "Πειραιάς. Το ξεκίνημα".
Πειραιάς, 2007**

Η ΕΛΛΗΝΟΓΑΛΛΙΚΗ Σχολή "Άγιος Παύλος", που, όπως είναι γνωστό, εκτός από το σημαντικό εκπαιδευτικό έργο που επιτελεί, δραστηριοποιείται και στον ευρύτερο χώρο της πειραιϊκής πνευματικής και πολιτιστικής ζωής, αφιέρωσε το 2ο τεύχος της περιοδικής έκδοσής της "Αφιέρωμα" στο ξεκίνημα της νεότερης πόλης του Πειραιά. Στις 128 σελίδες του ξεχωριστά φροντισμένου ως προς την εμφάνισή του και πλούσια εικονογραφημένου αυτού τεύχους συνεργάζονται οι κ.κ. Γιάννης Χατζημανωλάκης, Νίκος Μπελαβίλας, Γ. Σταϊνχάουερ, Sebastien Marre, Ευαγγελία Μπαφούνη, Δημ. Κρασονικολάκης, Κατ. Παπαδοπούλου - Μπενεττάτου, Renee Hirschon, Αγγ. Βέλλιου - Καϊλ, Γιάν. Λεγκάκος, Μ. Αναστασάκης, Ιάκ. Βαγιάκης, Γιάν. Σωτηρίου, Π. Καρτσώνης και Μ. Βαρθαλίτης, με κείμενα που φωτίζουν πολλές "πτυχές" της κρίσιμης για τη νεότερη ιστορική πορεία της πόλης μας περιόδου. Το τεύχος προλογίζει ο γεν. διευθυντής της Σχολής κ. Αντ. Ρηγούτσος και δημοσιεύονται σ' αυτό χαιρετισμοί του νομάρχη κ. Γιάννη Μίχα και του δημάρχου κ. Παναγ. Φασούλα.

**ΤΟ "ΛΙΜΑΝΙ ΤΗΣ ΑΓΩΝΙΑΣ": Ημερολόγιο 2008"
(Δημοτικό Θέατρο Πειραιά. Χθες, Σήμερα, Αύριο);
Πειραιάς, 2008**

Το ΠΕΙΡΑΪΚΟ Δημοτικό Δίκτυο "Το Λιμάνι της Αγωνίας" αφιέρωσε το εφετινό ετήσιο "Ημερολόγιό" του στο τραυματισμένο βαρύτατα από τον σεισμό του 1999 Δημοτικό Θέατρο Πειραιά - αυτό το σημαντικό μνημείο της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, που, παρά τις εξαγγελίες, οι εργασίες για την αποκατάστασή του δεν έχουν ακόμη αρχίσει. Στο καλαίσθητο αυτό τομίδιο, μέσα από φωτογραφίες, προγράμματα, μαρτυρίες και άλλα ιστορικά ντοκουμέντα, το "Λιμάνι της Αγωνίας", θέλησε να φέρει στην επιφάνεια μερικές από τις πλέον χαρακτηριστικές στιγμές της εκατόχρονης διαδρομής του θεάτρου "με την ελπίδα να το δουν οι Πειραιώτες να στέκεται και πάλι στα πόδια του, να ξαναζωντανεύει, να ξαναβρίσκει τη λάμψη του, να γίνεται το Δημοτικό Θέατρο του 21ου αιώνα".

• Το "ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ" παρουσιάστηκε σε μια ωραία εκδήλωση, με πυκνότατο και εκλεκτό ακροατήριο, στο αίθριο της Δημοτικής Πινακοθήκης (κτήριο Παλαιού Ταχυδρομείου), στις 28 Ιανουαρίου 2008. Μετά την εισήγηση του επικεφαλής του Δικτύου και βουλευτή Πειραιά κ. Θεόδ. Δρίτσα, το "Ημερολόγιο" παρουσίασαν, με σύντομες ομιλίες τους, οι κ.κ. Κώστας Γεωργουσόπουλος, κριτικός θεάτρου, Γιάννης Χατζημανωλάκης, συγγραφέας - πρόεδρος της "Φιλολογικής Στέγης Πειραιώς" και Τάκης Βουτέρης, σκηνοθέτης και ηθοποιός.

ΑΝΑΔΡΟΜΕΣ

Δύο πειραιϊκές αναφορές σε αγγλικανικά επιτύμβια

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΡΑΣΟΝΙΚΟΛΑΚΗ

Οποιαδήποτε νέα πληροφορία που συναντάμε για την ανθρώπινη - έστω και περαστική - παρουσία στον πειραιϊκό χώρο στα προεπαναστατικά χρόνια, μας δίνει την ευκαιρία, αφού ανατρέξουμε για τεκμηρίωση σε κάθε είδους ιστορικές πηγές, να αναπαραστήσουμε σε λιγότερο ή περισσότερο βαθμό, τη γεωπολιτική ατμόσφαιρα της συγκεκριμένης εποχής, να φανταστούμε τις συνθήκες ζωής αλλά και τον θάνατο που αναπόφευκτα τερματίζει την πορεία του καθενός.

Διαβάζοντας κάποιο άγνωστο ονοματεπώνυμο, που ο γραπτός λόγος διατήρησε σε έκταση μιας αράδας γραμμάτων σ' ένα βιβλίο, ένα έγγραφο, μια ταφόπλακα παραδεχόμαστε *“εκτός από τη σκέψη για τη ματαιότητα των πάντων”* ότι η περίοδος της Τουρκοκρατίας προσφέρει ένα δυνατό και συνάμα γοητευτικό πεδίο έρευνας.

Μέχρι τα χρόνια της απελευθέρωσης οι Άγγλοι και οι άλλοι Δυτικοί που συνέβαινε να αφήσουν την τελευταία πνοή τους στην Αθήνα ενταφιάζονταν στο *“Νεκροταφείο των Ξένων”*, στο Θησείο, όπου είχε από αιώνες μετατραπεί σε χριστιανικό ναό του Αγίου Γεωργίου του Ακαμάτη. Νεκροταφεία άλλων δογμάτων υπήρχαν διάσπαρτα στο Ολυμπείο, στην Καλλιρόη, στον Άγιο Λάζαρο, στη Γούβα και γενικά γύρω από τον Ιλισσό ποταμό.

Στα 1835 ο Bracebridge, ένας διαπρεπής Άγγλος κάτοικος

της Αθήνας, αγόρασε έκταση στον Ιλισσό ώστε να εγκατασταθεί το λεγόμενο *“Νεκροταφείο των Διαμαρτυρομένων”* για λογαριασμό των ευρωπαϊκών προτεσταντικών κυβερνήσεων της Μεγάλης Βρετανίας, Δανίας, Πρωσίας, Ολλανδίας, Βαυαρίας και Σουηδίας, οι οποίες συνεισέφεραν στα έξοδα αγοράς και στην περίφραξη με τοίχο, αποζημιώνοντάς τον.

Στα 1836 τον βρίσκουμε να γράφει *“μόλις αγοράσαμε το οικοπέδο για το προτεσταντικό παρεκλήσι... Το κοιμητήριο έχει πρόσφατα ολοκληρωθεί και φυτεύει”*. (Η θέση του κοιμητηρίου, μετά την ανάπτυξη της πρωτεύουσας και τη σύνταξη του σχεδίου πόλης, δημιούργησε προβλήματα. Οριστικά έκλεισε το 1914 και μεταφέρθηκε στον τομέα των Προτεσταντών του Α' Νεκροταφείου. Εκτεινόταν στο τμήμα του κήπου του Ζαπτείου, ακριβώς δίπλα στο *“Εθνικόν Γυμναστήριον Αθηνών ο Ιωάννης Φωκιανός”*, στη Βασ. Όλγας και Ηρώδου Αττικού, απέναντι από το Στάδιο).

Το επόμενο έτος (1837) έγιναν ενέργειες από ειδική επιτροπή για το χτίσιμο της Προτεσταντικής Βρετανικής εκκλησίας, της σημερινής Αγγλικανικής Εκκλησίας του Αγίου Παύλου μεταξύ των οδών Σιμωνίδου - Φιλελλήνων και της λεωφόρου Αμαλίας.

Τη Δευτέρα του Πάσχα του 1838 ο Sir Edmund Lyons, υπουργός, έθεσε τον θεμέλιο λίθο της ανέγερσής της σε απλό αγγλογοτθικό σχέδιο. Βοηθή-

θηκε από τον John Green, βρετανό πρόξενο στον Πειραιά, αφού μέχρι το 1921 δεν υπήρχε πρόξενος στην Αθήνα και η υπηρεσία έδρευε στην πόλη μας.

Πρώτος εφημέριος του ναού χρημάτισε ο Henry Daniel Leevess (1837-1845), τώρα είναι ο Malcolm M. Bradshaw. Μέσα κι έξω από το κτήριο έχουν εντοιχιστεί διάφορα ταφικά μνημεία, μεταξύ των οποίων δύο φαίνεται να παρουσιάζουν πειραιϊκό ενδιαφέρον.

“Το μόνο που βλέπει κανείς σήμερα στον Πειραιά είναι ένα ωραιότατο μαρμαρίνο λιοντάρι...”, έγραφε το 1675 στο βιβλίο του ο Γάλλος Guillet. Πρόκειται για το άγαλμα του Λέοντος του Πειραιώς, το οποίο 13 χρόνια αργότερα (το 1688), “απήγαγε” ο Φρ. Μοροζίνι και μετέφερε στη Βενετία, όπου και βρίσκεται μέχρι σήμερα.

Η Αγγλικανική εκκλησία στην Αθήνα, στην οποία υπάρχει και η ενεπίγραφη πλάκα που αναφέρεται στον Πειραιά του 1685.

Στον εξωτερικό τοίχο, δεξιά της εισόδου, είχα προ καιρού εντοπίσει το μνημείο του Benjamin Gott που πέθανε στον Πειραιά το 1817, σε ηλικία 24 ετών. Στην πραγματικότητα είχε ταφεί στο παλαιό κοιμητήριο του Θησείου. Η οικογένεια Gott, γνωστή στο Yorkshire, είχε ζητήσει το 1926 πληροφορίες για τον τάφο του Benjamin αλλά καθώς δεν κατόρθωσε να τον βρει έφτιαξε το νεότερο αυτό μνήμα.

Ο Gott είχε κάνει ένα εξαντλητικό ταξίδι από την Κέρκυρα στην Κωνσταντινούπολη μέσα από την Ήπειρο και τη Μακεδονία. Πρόλαβε βέβαια κι έστειλε στην Αγγλία τη συλλογή του με αρχαιότητες...

Τέταρτο, από τα αριστερά της εισόδου εντός του ναού, είδα το παλαιότερο βρετανικό μνημείο στην Αθήνα, ενδεχομένως φερμένο από το Θησείο.

Στη χαραγμένη επιγραφή (μεταφρασμένη στη νεοελληνική από τα τότε αγγλικά), αναγράφονται τα εξής: *ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΟΥ ΙΝΓΛΕΖΟΥ ΧΑΙΡΕ / Εδώ αναπαύεται με την ελπίδα της ανάστασης το σώμα / του Georges Stockes που γεννήθηκε στο Limehouse στο / Λονδίνο ο οποίος μετά από σχεδόν επτά χρόνια / μαθητείας στην Αθήνα κοντά στον πρόξενο Lancelot / Hobson και μαθαίνοντας την Ιταλική Ελληνική και / Τουρκική γλώσσα πέθανε την έκτη του Αυγούστου 1685 / στο εικοστό τέταρτο έτος της ηλικίας του προς / απερίγραπτη θλίψη του προαναφερόμενου προστάτη του ο οποίος / ανόρθωσε αυτό το μνημείο από αληθινό σεβασμό προς / τη μνήμη του αποθανόντος. Παραδίπλα κείτονται τα σώματα / του Captain Thomas Roberts κυβερνήτη του πλοίου / Recompence of Yarmouth που πέθανε στο Porto / Leone τη δωδεκάτη του Μαΐου 1685: / Επίσης ο Captain William Fearn κυβερνήτης του / Unity pink of Lond(on) που πέθανε στο ίδιο λιμάνι την / εικοστή έκτη του Ιουλίου 1685".*

Η επιγραφή έχει μεγάλο ιστορικό ενδιαφέρον, όχι μόνον επειδή δίνει μια σπάνια μαρτυρία για έναν Άγγλο πρόξενο στην Αθήνα πριν από τον προαναφερόμενο στα 1838 Green, αλλά και καθώς μας αποκαλύπτει τη βρετανική εμπορική δραστηριότητα στα νερά του Πειραιά ένα χρόνο μετά την κήρυξη του Βενετοτουρκικού πολέμου (1684) και τρία πριν ο Μοροζίνι αρπάξει τον μαρμαρίνο Λέοντα.

Ο Hobson αναφέρεται και σε μία επιστολή της Ανατολικής Εταιρείας (Levant Company) στα 1687. Οι πρέσβεις που έ-

δρευαν στην Πόλη διόριζαν στην Αθήνα επιφανείς Έλληνες τοπικούς παράγοντες πρόξενους. Ο Άγγλος πρέσβυς Έλγιν τοποθέτησε στα 1802 τον Νικόλαο Χωματιανό Λογοθέτη. Ήταν άμισθος μέχρι το 1815. Στα 1816 τον διαδέχθηκε ο αδελφός του Αλέξανδρος, που μετά τον ξεσηκωμό κατέφυγε στα Κύθηρα, όπου και πέθανε.

Τον 16ο αιώνα το ευρωπαϊκό εμπόριο με την Ανατολή ήταν κυρίως στα χέρια των Βενετών. Γύρω στα 1579 άρχισε η αγγλική διείσδυση. Το 1582 υπογράφηκε πενταετής συνθήκη με τον σουλτάνο Μουράτ και ιδρύθηκε η "Εταιρεία των Εμπόρων της Ανατολής" που αργότερα εξελίχθηκε σε μεγάλη οικονομική δύναμη. Τα βενετικά - ιταλικά - γαλλικά - αγγλικά και ολλανδικά καράβια διέσχιζαν το Αιγαίο κι εκτός από τα εμπορεύματα μετέφεραν στα λιμάνια ταξιδιώτες, αρχαιολόγους, συγγραφείς, ζωγράφους, ποιητές, διπλωμάτες, στρατιωτικούς, κατασκόπους, ιερείς, φυγάδες και τυχοδιώκτες. Ο ανταγωνισμός για τα συμφέροντα κάθε κράτους ήταν χαρακτηριστικό "φαινόμενο" των καιρών εκείνων.

Τα πλοία που έμπαιναν στον Πειραιά φόρτωναν τα προϊόντα της Αττικής: βελανίδια (για τα βυρσοδεψεία), λάδι, σαπούνι, αλάτι, τυρί, στάρι, μέλι, κερύ, δέρματα, μαλλί, μετάξι κλπ, ενώ για την αγορά και τις παραγγελίες των πλουσίων έφερναν πολυτελή σεντόνια, υφάσματα, καφέ, ρύζι, μεταξωτά, γυαλικά, έπιπλα, τυριά, σαρδέλες κ.α. Η διαδικασία των συναλλαγών με τις αρχές ήταν πολύπλοκη. Διάφορα τέλη, προξενικά δικαιώματα, φόροι, φιλοδωρήματα στους Τούρκους επίσημους - στον δραγουμάνο,

Le Roy: Ο Πειραιάς (λιμενίσκος Μουνιχίας) στην περίοδο της ερήμωσης του τόπου (κατά τον 18ο αιώνα)

στον βοεβόδα, στον Καδή. Τίποτα δεν ήταν σταθερό κι όλα αποτελούσαν θέμα συμφωνίας και υποχωρήσεων. Να μην ξεχάσουμε και την πειρατεία. Πολλά ήταν τα φορτία που κλέβονταν ή κατάσχονταν από τους κουρσάρους ή τις αντίπαλες εθνότητες. Συχνά είχαμε δολοφονίες καπετάνιων και μελών του πληρώματος. Βασικές αιτίες θανάτου όσων ταξίδευαν σημειώνονται οι επιδημίες (χολέρα - πανώλη), ή ελονοσία, ο κακοήθης πυρετός, τα αιφνίδια παθολογικά επεισόδια, καρδιολογικά και εγκεφαλικά, οι κακουχίες του ταξιδιού κι άλλες - σύμφωνα με τη Λίζα Μιχελή - “ενδημικές στην περιοχή αρρώστιες που έπλητταν ευκολότερα τους μη εξοικειωμένους με το περιβάλλον ξένους”.

Στο βιβλίο που κυκλοφόρησε το 1675 ο Γάλλος Guillet γράφει: “Το μόνο που βλέπει κανείς σήμερα στον Πειραιά είναι ένα ωραιότατο μαρμάρινο Λιοντάρι... υπάρχει ακόμα ένα καράβαν σεράι, αλλά όχι σαν εκείνα που βλέπεις στην Τουρκία όπου χρησιμεύουν για ξενοδοχεία των ξένων... του Πειραιά είναι μια άθλια αποθήκη όπου τοποθετούνται τα εμπορεύματα που ξεφορτώνονται από τα καράβια σε περίπτωση βροχής ή όσα μεταφέρονται από την Αθήνα για εξαγωγή”.

Όσοι δεν έβρισκαν κατάλυμα και δεν προλάβαιναν να πάνε στην Αθήνα έμεναν σε σκηνές... Δεν υπήρχαν σπίτια τριγύρω, μόνο ανάμεσα στα αμπέλια, στις ελιές και στα μποστάνια έβλεπες πολλές ωραίες

αγροικίες.

*

Το παραπάνω επιτύμβιο που διαβάσαμε διαιωνίζει πλέον τους τίτλους δύο πλοίων που δεν αναφέρονται σε άλλες πηγές και που αγκυροβολούσαν κάποτε μέσα στο άδειο, φυσικό κεντρικό λιμάνι του Πειραιά και τα ονόματα των καπετάνιων τους που έτυχε να πεθάνουν εκεί. Δεν θα γνωρίσουμε ποτέ τι προξένησε τον θάνατό τους. Το παρήγορο είναι πως μακριά από τη χώρα τους βρήκαν ανάπαυση “στη φιλόξενη αττική γη” με τη φροντίδα των ολιγαριθμων ομόθησκων αγγλόφωνων παροίκων της Αθήνας, της οποίας ο πληθυσμός - διαφέρουν οι απόψεις - υπολογίζεται να ήταν τότε από 10 έως 20 χιλιάδες.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΡΑΣΟΝΙΚΟΛΑΚΗΣ

πειραϊκό περισκόπιο

ΕΠΑΝΑΛΕΙΤΟΥΡΓΕΙ ΑΠΟ 18 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΕΠΙ τέλους! Μετά από τρία και πλέον χρόνια αδικαιολόγητης “αργίας” ανοίγει και πάλι τις πύλες του το Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά. Όπως έχει προγραμματιστεί θα επαναλειτουργήσει στις 18 Φεβρουαρίου 2008. Και τα θαυμάσια εκθέματά του - μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και τα μοναδικά έργα αρχαίας

τέχνης, τα αγάλματα του Κούρου (Απόλλωνος), της Αρτέμιδος και της Αθηνάς, που αποκαλύφθηκαν στην πόλη μας το 1959 - θα είναι προσιτά όχι μόνον στο πειραϊκό κοινό αλλά και στους πολλούς ξένους που διέρχονται από την πόλη μας, ορισμένοι από τους οποίους αντιδρούσαν συνήθως με ειρωνικά σχόλια όταν, θέλοντας να επισκεφθούν το Μουσείο, έβρισκαν τις πόρτες του... κλειστές!

• “Κάλλιο αργά παρά ποτέ!”. Η λαϊκή παροιμία είναι γνωστή. Αλλά - νομίζουμε - ότι είναι απαράδεκτο να χρειάζονται τριετήμια χρόνια (!) για να εκτελεστούν ορισμένες δευτερεύουσας σημασίας επισκευαστικές εργασίες και να εγκατασταθεί σύστημα κλιματισμού στο Μουσείο. Τέτοια καθυστέρηση ούτε και ως... ελληνικό “φαινόμενο” μπορεί να δικαιολογηθεί.

ΣΗΜ. Σημειώνουμε - για την τάξη - ότι το άρθρο με τον τίτλο “Δικαιοσύνη στον Πειραιά”, που δημοσιεύθηκε στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού μας και αναφερόταν κυρίως στην αδικαιολόγητη αναστολή της λειτουργίας του Μουσείου επί τόσο μακρό χρονικό διάστημα, αναδημοσιεύθηκε στην τοπική εφημερίδα “Δημότης” (της 17.12.2007).

ΣΤΑΣΙΜΟΤΗΤΑ ΣΤΟ “ΙΔΡΥΜΑ ΖΑΧΑΡΙΟΥ”

ΣΤΑΣΙΜΟΤΗΤΑ παρατηρείται τον τελευταίο καιρό στην προσπάθεια για την ενεργοποίηση του “Ιδρύματος Ζαχαρίου”, όπως επανειλημμένα έχει επισημανθεί από τον τοπικό ημερήσιο τύπο. Το Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος, μετά την ανάληψη της προεδρίας από τον σημερινό δήμαρχο Πειραιά κ. Παναγ. Φασούλα, συνεδρίασε κατά το 2007 μόνο δύο φορές, ενώ έπρεπε να συνεδριάζει κάθε μήνα και καμιά πρόοδος δεν σημειώθηκε στο θέμα της αξιοποίησης του ακινήτου στην Καστέλλα. Πάντως, μετά από αίτημα πέντε μελών του, το Δ.Σ. συνεδρίασε στις 24.1.2008, υπό την προεδρία του δημάρχου και αποφάσισε όπως η σύνθεσή του παραμείνει ως έχει, με εξαίρεση μόνον την είσοδο στο Συμβούλιο του μουσικοσυν-

θέτη κ. Γ. Κατσαρού, ως εκπροσώπου του Εθνικού Θεάτρου και των άλλων καλλιτεχνικών οργανισμών. Επίσης αποφασίστηκε η συγκρότηση τριμελούς επιτροπής για τη διερεύνηση της δυνατότητας παραχώρησης του ακινήτου της Καστέλλας με μακροχρόνια μίσθωση στον Δήμο Πειραιά, ο οποίος και θα αναλάβει τα έξοδα της αποπεράτωσης του. Ίδωμεν...

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΓΙΑΝΝΗ ΠΑΥΛΑΚΗ

ΜΕ επιτυχία πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα συνεδρίων του Πανεπιστημίου Πειραιώς (12.1.2008) το πρώτο επιστημονικό συμπόσιο της “Εταιρείας Παιδείας και Πολιτισμού Ιωάννης Παυλάκης” με θέμα “Η Σύγχρονη Ελληνική Πραγματικότητα και οι προκλήσεις των Κοινωνικών Αλλαγών”.

• Το ΣΥΜΠΟΣΙΟ ήταν αφιερωμένο στον αείμνηστο φιλόλογο και συγγραφέα Γιάννη Παυλάκη και συμμετείχαν σ' αυτό ως ομιλητές οι κ.κ. Νικ. Ασημακόπουλος (πρόεδρος της Εταιρείας), Χ. Αλεξανδρής, Ν. Δημητρίου, Γ. Αγγελής, Μαρ. Κωνσταντοπούλου, Τούλα Σουβαλιώτη - Μπούτου, Ε. Νίνα - Παζαρχή, Ηλ. Φιλίππιδης, Π. Μπίλλα, Αθ. Συκιώτου, Χρ. Ζάχου, Ευαγ. Καλλεράντε, Χαρ. Ρίζου και Θεοφ. Κωνσταντινίδης, που ανέπτυξαν τα επιμέρους ενδιαφέροντα θέματα του συμποσίου με επιστημονική επάρκεια αλλά και σαφήνεια λόγου, ώστε να είναι κατανοητά και στο πλατύτερο κοινό.

ΤΑ ΒΡΑΒΕΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ “ΜΑΝΩΛΗ ΧΡΙΣΤΟΥΛΑΚΗ”

ΤΟ “ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ Ίδρυμα Μανώλη Αρ. Χριστουλάκη”, συνεχίζοντας την προσφορά του προς τη σπουδάζουσα νεότητα, απένειμε και εφέτος τα καθιερωμένα χρηματικά βραβεία σε αριστούχους μαθητές Δημοτικών Σχολείων, Γυμνασίων και Λυκείων του Πειραιά και της Κιμώλου, καθώς και στην πρώτη επιτυχούσα στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στο δημοτικό κινηματοθέατρο “Αττικόν” (27.1.2008), με την παρουσία εκπροσώπων της τοπικής πολιτικής ηγεσίας, του πνευματικού κόσμου και πολλών Πειραιωτών, που περιβάλλουν με την εκτίμησή τους το έργο του Ιδρύματος.

• ΜΕΤΑ τη σύντομη ομιλία του ιδρυτή και προέδρου του Ιδρύματος κ. Μαν. Χριστουλάκη και το καλλιτεχνικό πρόγραμμα, με το οποίο πλαισιώθηκε η εκδήλωση (με την ορχήστρα σαξοφώνων της Νομαρχίας Πειραιά και το χορευτικό συγκρότημα του “Ηπειρωτικού Συνδέσμου Πειραιά”) έγινε η απονομή των βραβείων σε 11 αριστούχους - κατά περίπτωση σύμπτωση εφέτος όλες μαθήτριες! - και στην πρώτη επιτυχούσα στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών δίδα Ευδοκία Πρωτονοτάριου. Οι βραβευθείσες είναι οι εξής: α) Δημοτικών Σχολείων: Κιμώλου: Ουρ. Μάλλη, Αικ. Παλαιολόγου. - 21ου Δημοτικού Σχολείου Πειραιά: Α. Μουστακίδου, Α. Μασούνη. - β) Γυμνασίων Πειραιά: Ελπ. Διαμάντη (1ου), Αν. Παντέλογλου (4ου). - γ) Λυκείων Πειραιά: Ιωάν. Κυρίτση (2ου) Κ. Βαμβακούση (6ου), Χρ. Καραδήμου, Μ. Μουτάφη (Λυκείου Καστέλλας).